

УДК 368.914

Данилюк О.І.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

СТАН ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

STATE PENSION POPULATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION EUROPEAN INTEGRATION

АНОТАЦІЯ

У статті з'ясовано стан пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень. Проаналізовано основні дефініції пенсійного забезпечення. Встановлено, що основними характерними особливостями пенсії є її систематичність та регулярність, певна періодичність, те, що пенсійні виплати здійснюються в регламентованих законодавством випадках, а також носить індивідуалізований характер та набуває грошове зовнішнє вираження. Проаналізовано деякі цифри стану пенсійної системи України. Виокремлено основні проблеми пенсійної системи та запропоновано шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: євроінтеграція, недержавні пенсійні фонди, пенсійна система, пенсійне забезпечення, страхування.

АННОТАЦИЯ

В статье выяснено состояние пенсионного обеспечения населения Украины в контексте евроинтеграционных преобразований. Проанализированы основные дефиниции пенсионного обеспечения. Установлено, что основными характерными особенностями пенсии является ее систематичность и регулярность, определенная периодичность, то, что пенсионные выплаты осуществляются в регламентированных законодательством случаях, а также носят индивидуализированный характер и приобретают денежное внешнее выражение. Проанализированы некоторые цифры состояния пенсионной системы Украины. Выделены основные проблемы пенсионной системы и предложены пути их совершенствования.

Ключевые слова: евроинтеграция, негосударственные пенсионные фонды, пенсионная система, пенсионное обеспечение, страхование.

ANNOTATION

The article revealed the state pension population of Ukraine in the context of European integration reforms. The basic definition of pensions. It was established that the main theme is her pension regularity and consistency, a certain frequency, that pension payments are made in cases regulated by law and is individualized nature and takes monetary outward expression. Some figures analyzed the state pension system in Ukraine. Thesis there is determined the main problems of the pension system and suggest ways to improve them.

Keywords: european integration, private pension funds, the pension system, pensions and insurance.

Постановка проблеми. Сучасні українські реалії сколихнули всі сфери життя нашої країни. До основних негативних чинників, які гальмують розвиток, є анексія Росією Кримського півострова, проведення антитерористичної операції на сході України, падіння курсу гривні, яке призвело до збідніння населення, ріст інфляції, банкрутство банків та ін. Особливо гостро відчувають дані тенденції малозахищені верстви населення, серед яких – пенсіонери. Курс, який

взяла Україна, вимагає здійснення ефективних перетворень та реформ, а пенсійна реформа є однією з найбільш ключових, яку вимагає Європейське Співтовариство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням стану пенсійного забезпечення присвячували свої праці такі провідні науковці, як Александрова Г.М. [1], Ачаркан В.А. [2], Дідковська Т.О. [3], Мірошниченко І.С. [4], Надієнко О.І. [6], Шульга В.І. [13] та ін.

У зв'язку з перетвореннями, які відбуваються сьогодні в Україні, дане питання вимагає постійної уваги з боку науки, що і стало предметом вибору теми даного дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні стану пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найвищою цінністю будь-якої держави, у тому числі й України, є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Отже, кожна держава зобов'язана охороняти ці цінності та забезпечувати їх відновлення. Одним із пріоритетних напрямів політики України є соціальне забезпечення, зокрема пенсійне. Держава декларує виділення матеріальної допомоги, забезпечення притулку та надання інших соціальних послуг для підтримання та відновлення повноцінної життєдіяльності таких осіб, захист їх прав та законних інтересів [5].

Створення в Україні ефективної системи пенсійного забезпечення (далі – ПЗ), здатної впливати на рівень добробуту мільйонів найбільш незахищених людей, зумовлене багатьма чинниками. Серед них – запровадження позитивного досвіду європейських країн, де багаторівнева пенсійна система вже працює і дає позитивні результати. Врахування здобутків зазначених країн є важливим, адже власний досвід України у правовому регулюванні пенсійної сфери є поки що обмеженим. Недостатність уваги до міжнародного досвіду, суперечливість представлених міркувань і полярність запропонованих заходів зумовлюють актуальність досліджень, спрямованих на систематизацію й узагальнення відповідних наявних наробітків і складання рекомендацій щодо вдосконалення механізму правового регулювання ПЗ в Україні. Аналіз

зарубіжного досвіду та визначення пріоритетів його запозичення у сучасних трансформаційних умовах набуває особливого значення [6].

Як уважає Дідковська Т.О., на шляху розвитку демократичного суспільства в Україні основним завданням є трансформація управління життям суспільства на основі становлення ринкових відносин, затвердження принципів правової, соціально орієнтованої держави, що визнає людину, її права і свободи найвищою соціальною цінністю. Разом із тим, як свідчить практика, реформування більшості сторін суспільного життя супроводжується значними суперечностями, часто опиняючись у кризових ситуаціях. Особливо гостро суперечності переходного періоду простежуються в соціальній сфері, зокрема в системі пенсійного забезпечення як основи матеріального стану непрацюючих громадян. Це пояснюється передусім наявною реформою системи пенсійного забезпечення, а також особливостями організаційних заходів, які дають змогу поетапно, з урахуванням специфіки бюджетного наповнення досягти відповідного рівня пенсійного забезпечення [3].

Для того щоб з'ясувати стан пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень, зупинимось коротко на основних дефініціях.

Отже, у науковій думці досить детально розглянуто питання пенсійного забезпечення, зокрема дефініцію «пенсія».

Так, Захаров М.Л. уважає, що пенсія – це грошове забезпечення, що виплачується пенсіонерам і непрацездатним безкоштовно за рахунок суспільних фондів споживання у зв'язку з їх трудовою або іншою корисною для суспільства діяльністю в минулому, яке є основним джерелом існування [11, с. 153].

Трохи в іншому ракурсі розглядає поняття «пенсія» Ачаркан В.А. – як «грошове утримання, що отримують громадяни із суспільних фондів споживання у випадках постійної або стійкої непрацездатності або презумованої (у зв'язку із вислугою років, за віком), або встановленої медичним обстеженням (для визначення інвалідності); пенсія призначається громадянам за їх колишню працю або суспільно корисну діяльність і є для них постійним та основним джерелом засобів існування» [2, с. 68].

На законодавчому рівні поняття «пенсія» закріплено в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» як щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом (ст. 1) [9].

Отже, із вищенаведених даних випливає, що основними характерними особливостями пенсії є її систематичність та регулярність, певна

періодичність, те, що пенсійні виплати здійснюються в регламентованих законодавством випадках, а також носять індивідуалізований характер та набувають грошове зовнішнє вираження.

Ці ознаки визначають їхню правову природу, а також визначені життєві обставини, із настанням яких пенсії виплачуються, а іноді вказуються і фінансові джерела, з яких здійснюються такі виплати. Проте, незважаючи на те що всі ці визначення охоплюють основні ознаки пенсії та виражають її сутність, вони носять загальний характер, і, оскільки більшість із них було сформульовано за часів командно-адміністративної системи та з огляду на сучасні процеси реформування пенсійної системи в Україні, вони потребують певних уточнень. З огляду на це, під пенсією слід розуміти періодичну грошову виплату, яка призначається відповідно до встановлених державою правил громадянам, що досягли встановленого законом пенсійного віку чи трудового стажу встановленої тривалості довічно або у зв'язку з їх інвалідністю чи втратою годувальника з коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та державного бюджету [3].

Проаналізуємо деякі цифри, які зможуть охарактеризувати стан пенсійної системи України. Розпочнемо з такого показника, як середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду України (рис. 1).

Отже, за період 2009–2016 рр. середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, зріс проте якщо врахувати курс гривні до іноземної валюти, то спостерігається різке падіння середньомісячної пенсії, що, своєю чергою, доводить незадовільний стан таких виплат.

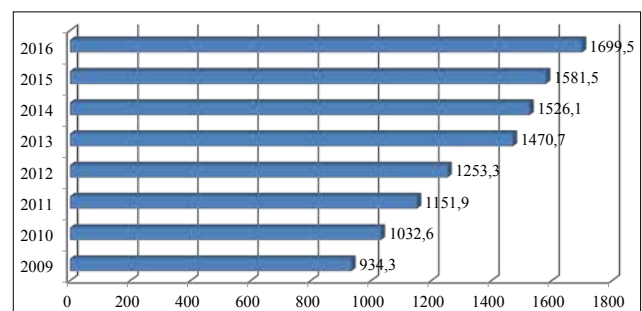

Рис. 1. Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, у 2009–2016 рр., грн.

Джерело: складено за даними [7]

Щодо кількості пенсіонерів, то вона за аналогічний період знизилася. Так, у 2009 р. кількість пенсіонерів в Україні становила 13 749,8 тис. осіб і до 2016 р. зменшилася до 12 296,5 тис. осіб. Така тенденція, на нашу думку, спричинена збільшенням смертності та демографічними чинниками (рис. 2).

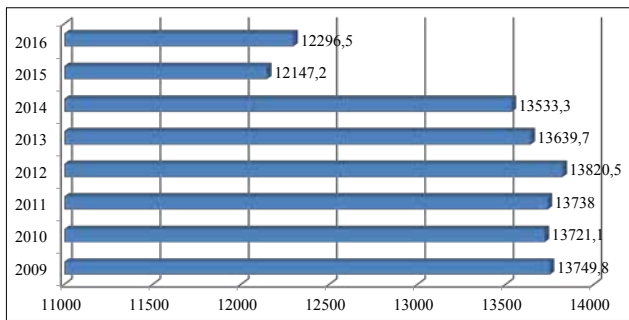

Рис. 2. Кількість пенсіонерів в Україні в 2009–2016 рр., тис. осіб

Джерело: складено за даними [7]

Погоджуємося з Александровою Г.М., яка вважає, що основні проблеми пенсійної системи полягають у такому [1]:

- Україна належить до держав зі старіючим населенням, саме це зумовлює систематичне погіршення співвідношення між громадянами працездатного і непрацездатного віку;

- низький рівень пенсій більшості осіб, що досягли пенсійного віку: понад дві третини пенсіонерів отримують пенсії до 1 тис. грн. Водночас середній розмір «спеціальних» пенсій щонайменше у 2,5 рази перевищує середній розмір пенсії, призначеної на загальних умовах;

- незбалансований бюджет Пенсійного фонду;

- видатки на пенсійне забезпечення вже сягнули 16,3% ВВП. При цьому не слід забувати, що розмір пенсійних внесків становить 35%, що набагато вище, ніж в інших країнах Європи: в Угорщині – 26,5%, Франції – 24%, Чехії – 28%, Швеції – 18,9%. Проте й цього недостатньо для покриття пенсійних видатками;

- на даний час існує розрив між розмірами пенсій жінок і чоловіків. Для жінок установлено нижчу межу працездатного віку, вони мають меншу тривалість стажу, заробітна плата жінок у середньому майже на 30% нижча, ніж у чоловіків;

- середній розмір пенсії за віком у жінок становить у середньому 872,60 грн., у чоловіків – 1 327,06 грн. Отже, розмір пенсії за віком жінок удвічі менший за розмір пенсії за віком чоловіків;

- нинішній уряд постав перед необхідністю збалансувати доходи і видатки Пенсійного фонду.

Отже, органи влади нині мусять зробити все необхідне для усунення перелічених вище проблем. Для цього триває пенсійна реформа.

Наголошуємо, що основними завданнями та цілями пенсійної реформи є:

- підвищення та стабілізація рівня життя пенсіонерів;

- встановлення залежності пенсій від трудового стажу і величини заробітку;

- забезпечення стабільності, зокрема фінансової, пенсійної системи України;

- заохочення громадян до накопичення та відкладання ресурсів на старість;

- створення та впровадження ефективної та дієвої системи адміністрування та управління в системі пенсійного забезпечення.

Україні в контексті євроінтеграційних перетворень, зокрема пенсійної системи, необхідно досягти рівня європейських країн. Для цього необхідно дослідити кращий європейський досвід та імплементувати його.

Слід зазначити, що пенсійна система будь-якої розвинутої країни буває двох рівнів.

Так, перший рівень пенсійної системи становить державна пенсія, яка формується залежно від трудового стажу та сплачених до Пенсійного фонду страхових внесків, тобто солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий рівень – загальнообов'язкова накопичувальна система. Суть її в тому, що всі громадяни в обов'язковому порядку сплачуватимуть внески із зарплати, у підсумку це формуватиме для кожного працівника своєрідний депозит. Людина у такий спосіб заощаджує кошти, їх обліковують на її особистому рахунку, на них нараховують відсотки, і коли працівник досягне пенсійного віку, із цієї системи буде отримувати ще одну частину пенсії, розмір якої буде залежати від суми коштів, акумульованих на персональному рахунку, разом із виплатами із солідарної системи [4, с. 46]

Отже, для України виходом із проблем нині вбачаємо спочатку частковий, а потім повний перехід пенсійної системи на другий рівень, що дасть змогу більш справедливо здійснювати пенсійні нараховування та сприятиме участі в даному процесі самих громадян.

Як свідчить європейський досвід, у провідних країнах Європи інститути другого рівня ефективно діють як мінімум 10 років. Даний досвід є корисним для України, яка сьогодні перебуває на шляху пенсійного реформування. Таким чином, нашій державі необхідно забезпечити відповідне стратегічне планування та виділити певний час для його виконання.

Уряду потрібно чітко контролювати впровадження адміністративних систем, необхідних для здійснення обліку та переказу внесків другого рівня. Зокрема, у Польщі та Великій Британії було значне перевищення кошторису на впровадження комп'ютерних програм. У Швеції фактичний початок впровадження другого рівня відклали на рік у зв'язку з проблемами в інформаційному забезпеченні [13].

Припустимо, особа сплачує внески в розмірі 9% заробітної плати протягом 40 років до приватного пенсійного фонду й отримує на ці внески інвестиційний дохід, що перевищує рівень інфляції на 5%. Видатки в розмірі 1% активів зменшують накопичену суму під час виходу на пенсію на 22%, тоді як видатки у 2% – майже на 40%. Коли особи інвестують накопичені кошти, щоб забезпечити собі постійний дохід після виходу на пенсію, у них буде вираховано ще більше видатків [12].

Отже, для напрацювання пропозицій щодо адаптації кращого європейського досвіду з реформування системи пенсійного забезпечення проаналізуємо деякі узагальнені дані щодо другого рівня пенсійного забезпечення та наведемо їх у табл. 1.

Отже, на нашу думку, для України найбільш оптимальним є досвід Угорщини, Польщі, Литви та Естонії, в яких діють приватні пенсійні фонди. Такий підхід відповідає положенням децентралізації влади, яка також є обов'язковою умовою наближення нашої держави до ЄС.

Також, на нашу думку, слід указати на позитивний досвід Великобританії.

Система державного пенсійного страхування у Великобританії носить назву «Національна система страхування» та включає два види пенсій: базовий, виплати за яким здійснюються в однаковому розмірі для всіх застрахованих осіб, та страховий, або додатковий, розмір якого встановлюється пропорційно до величини середніх доходів одержувача за весь період його тру-

дової діяльності. З жовтня 2012 р. уряд Великобританії почав упроваджувати нову економічну систему персоніфікованих пенсійних рахунків із визначеними внесками, що буде поетапно впроваджуватися протягом п'яти років. Найменші працівники віком від 22 років до пенсійного віку, встановленого для отримання державної пенсії (61 рік – для жінок і 65 років – для чоловіків), заробітна плата яких становить від 8 до 43 тис. фунтів стерлінгів на рік, автоматично зараховуються до числа учасників обов'язкової накопичувальної пенсійної системи. Ця система сприятиме зростанню довгострокових пенсійних заощаджень сімей із низьким рівнем доходу і зменшенню фінансового навантаження на солідарну пенсійну систему [10].

Отже, у зв'язку з тим, що на сьогодні потенціал підвищення ставки єдиного соціального внеску для збільшення доходів Пенсійного фонду України вичерпано, постає необхідність створення недержавних пенсійних фондів. Можливим способом збільшення доходів Пен-

Таблиця 1

Деякі європейські країни з пенсійною системою другого рівня

Країна, рік запровадження обов'язкової накопичувальної системи	В якому вигляді функціонує обов'язкова накопичувальна система	Яка установа здійснює збирання пенсійних внесків	Де акумулюються обов'язкові пенсійні внески	Хто є учасником обов'язкової накопичувальної системи	Розмір внесків до обов'язкової накопичувальної системи
Данія, 1964	Накопичувальна	Приватна компанія, яка здійснює управління пенсійними активами	Централізований державний фонд	Усі працюючі	90 датських крон (64,5 грн.) – особа; 180 крон (129 грн.) – роботодавець; загальний внесок – 2,5% середньої заробітної плати
Італія, 1996	Умовно-накопичувальна	Національний інститут соціального страхування	Національний інститут соціального страхування	Ті, хто розпочинає свою справу та ті, які працювали і сплачували внески не більше 18 років	9,19% – працівник; 23,81% – роботодавець
Угорщина, 1998	Накопичувальна	Податковий орган	Приватні пенсійні фонди	Ті, хто розпочинає роботу – обов'язкова участь, решта – добровільно	8% – працівник
Польща, 1999	Накопичувальна	Державна установа пенсійного страхування (ZUS)	Приватні пенсійні фонди	Обов'язкова до 30 років, 30-50 років – добровільна	7,3% – працівник
Литва, 2004	Накопичувальна	Державний фонд соціального страхування (SODRA)	Приватні пенсійні фонди	Усі працюючі	5,5% (до 2008 року); нині 3% – працівник
Естонія, 2004	Накопичувальна	Податкова та митна служба Естонії (облік – Центр цінних паперів (EVK))	Приватні пенсійні фонди	Особи, які народились пізніше 01.01.1983 р.	2% – працівник + 4% – держава (з 2001 по 2014 р.: 1% – працівник, +2% – держава; з 2014 по 2017 р. – 2% – працівник + 6% – держава)

Джерело: складено автором за даними [8]

сійного фонду України є розширення бази нарахування єдиного соціального внеску. У цьому контексті відкривається широкий простір для реалізації заходів, що передбачають збільшення частки легально зайнятого населення та підвищення офіційних розмірів оплати праці. На нашу думку, збір на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування має бути виведений з єдиного соціального внеску і сплачуватися учасниками державного пенсійного страхування окремо від інших зборів на соціальне страхування. Це необхідна умова розвитку багаторівневого пенсійного страхування і запровадження збору до накопичувальної системи державного пенсійного страхування. Крім цього, вжиті заходи дадуть, на наше переконання, змогу суттєво підвищити прозорість функціонування системи соціального страхування, підвищити рівень фінансової грамотності населення та розвивати мотиви працівників і роботодавців до повноцінної участі в державному пенсійному страхуванні.

Висновки. Проведене дослідження стану пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень дає змогу зробити такі висновки. Основними характерними особливостями пенсії є її систематичність та регулярність, певна періодичність, те, що пенсійні виплати здійснюються в регламентованих законодавством випадках, а також носять індивідуалізований характер та набувають грошове зовнішнє вираження. Загалом, в Україні за період з 2009 по 2016 р. середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, зріс, проте якщо врахувати курс гривні до іноземної валюти, то спостерігається різке падіння середньомісячної пенсії, що доводить незадовільний стан таких виплат. Щодо кількості пенсіонерів, то їх кількість за аналогічний період знизилася, що спричинено збільшенням смертності та демографічними чинниками. Для нашої держави виходом із проблем убачається спочатку частковий, а потім повний перехід пенсійної системи на недержавне пенсійне забезпечення, що дасть змогу більш справедливо здійснювати

пенсійні нарахування та сприятиме участі у даному процесі самих громадян.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі буде створення моделі вдосконалення пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александрова Г.М. Фінансово-економічні й соціальні фактори та наслідки впровадження пенсійної реформи в Україні / Г.М. Александрова // Молодий вчений. – 2016. – № 3. – С. 4–8.
2. Ачаркан В.А. Государственные пенсии / В.А. Ачаркан. – М. : Юрид. лит., 1967. – 168 с.
3. Дідковська Т.О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку / Т.О. Дідковська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 253–257.
4. Мірошніченко І.С. Сучасні проблеми пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / І.С. Мірошніченко // Облік і фінанси. – 2012. – № 4. – С. 45–49.
5. Надання соціальних послуг різним групам осіб, які постраждали від торгівлі людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/торгівля%20людьми.pdf>.
6. Надієнко О.І. Передумови та пріоритети запозичення в Україні досвіду пенсійного забезпечення постсоціалістичних країн / О.І. Надієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/113.pdf>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт американської адміністрації Social Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ssa.gov/>.
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України : від 09.07.2003 № 1058-IV // ВВР України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
10. Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем. – 2014. – Випуск 4, серпень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.finpger.kiev.ua.
11. Советское пенсионное право / Под ред. М.Л. Захарова. – М. : Юрид. лит., 1974. – 432 с.
12. Регулювання приватних пенсійних фондів – тенденції та виклики // Приватні пенсійні схеми ОЕСР. – № 4. – С. 158.
13. Шульга В.І. Проблеми та перспективи пенсійного забезпечення в Україні / В.І. Шульга // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія «Економіка і менеджмент». – 2012. – № 3. – С. 100–107.